

Jordi MALÉ

Universitat de Lleida
jordi.male@udl.cat

*Ressons bíblics en l'obra de Carles Riba. Quatre versicles*¹

Resum

Al costat de l'*Odissea*, la *Bíblia* és un dels llibres més importants en la vida i l'obra de Carles Riba. L'objectiu d'aquest article és analitzar l'ús i la interpretació que l'escriptor va fer de quatre versicles: «Que em besis ell amb els besos de la seva boca!...» (Ct 1,1), «L'amor no cau mai» (1Co 13, 8), «Déjame y tomaré fuerzas antes que vaya y perezca» (Sl 39, 14; en la traducció castellana de Cipriano de Valera) i «Ves, ven tot el que tens i dona-ho als pobres, i tindràs un tresor en el cel» (Mt 19, 21). Uns versicles que són un petit reflex de diferents etapes de la trajectòria vital i literària de Riba, des de la seva joventut fins a la mort.

Paraules clau: Carles Riba, Bíblia, literatura comparada, anàlisi literària, religió.

Abstract

With the *Odyssey*, the *Bible* is one of the most important books in the life and work of Carles Riba. The aim of this paper is to analyze Riba's use and interpretation of four verses: «Let him kiss me with the kisses of his mouth» (Song of Songs 1, 1), «Love never fails» (1 Corinthians 13, 8), «Look away from me, that I may enjoy life again before I depart and am no more» (Psalms 39, 14; in the Castilian translation of Cipriano de Valera) and «Go, sell your possessions and give to the poor, and you will have treasure in heaven» (Matthew 19, 21). Verses that are a reflection of different stages of the life and literary trajectory of Riba, from his youth to death.

Keywords: Carles Riba, Bible, Comparative Literature, Literary Analysis, Religion.

¹ Vull fer constar que aquest treball s'ha beneficiat de l'ajuda del projecte d'investigació del Ministerio de Ciencia e Innovación FFI2017-86542-P titulat *La literatura de segundo grado: las relaciones hipertextuales en la literatura catalana desde el "Modernisme" hasta 1939*. Els estudiosos interessats tenen més informació sobre l'activitat del grup investigador, així com una base de dades sobre estudis d'ironia, que inclou estudis sobre relacions hipertextuals iròniques, en la literatura catalana des de l'inici del segle XX fins a l'actualitat en <<http://www.uv.es/ironialitcat/>>.

1. «Que em besi ell amb els besos de la seva boca!...» (Ct 1, 1)²

L'anomenada de Carles Riba com a traductor es va iniciar ben aviat, gràcies a la publicació el 1911, amb només divuit anys, de la seva versió de les *Bucòliques* de Virgili, comentada molt favorablement a la premsa de l'època, i també per haver obtingut dos guardons aquell mateix any als Jocs Florals de Girona presidits per Eugeni d'Ors, un dels quals per una traducció de Catul.

La seva incipient i creixent fama com a torsimany de llengües clàssiques va motivar notes com la inserida un any després a «La Publicidad» del 9 d'octubre de 1912, en què es destacava el seu «supremo don de penetrar fácilmente en la secreta esencia filológica de las lenguas. Conoce, casi a la perfección, el alemán, el inglés, el francés, el italiano», sense oblidar que «el griego, y sobre todo el latín, no tienen secretos para él»; i l'anònim cronista afegia: «Un muy amigo suyo [...] nos dice que Riba Bracons está estudiando ahora con un divino frenesí el hebreo»³.

Aquest estudi no va trigar a fruitar perquè, al cap de poc més d'un any, un altre cronista anònim ja afirmava (a «El Día Gráfico» del 28-XII-1913) que Riba, «este hombre extraordinario que conoce el árabe, el sánscrito, el griego, el latín, el alemán, el inglés, el francés, etc.», «conoce también el hebreo»⁴. I ho afirmava perquè devia haver-se assabentat que el jove Riba d'aleshores vint anys havia fet una traducció directa del *Càntic dels Càntics* atribuït a Salomó, traducció que no publicaria fins al 1918, conjuntament amb una versió del *Llibre de Rut*, en un volum de les Publicacions de «La Revista» (al pròleg del qual ell mateix recordava l'any de la traducció del *Càntic*).

Tot i que desconeixem, per manca de testimonis, les raons que el van dur a triar els dos esmentats llibres bíblics, no és gaire difícil imaginar per què va voler heure-se-les amb el *Càntic dels Càntics*, més enllà que inicialment hagués pogut ser sols un exercici universitari dins l'assignatura d'hebreu. D'entrada, a la nota amb què va encapçalar l'edició de 1918, declarava que la traducció havia estat empresa amb una «pura intenció lírica»⁵. El *Càntic* l'atreia i l'interessava, doncs, en tant que poesia, talment

² *Càntic dels Càntics*, trad. de C. Riba, dins *La Sagrada Bíblia. Càntic dels Càntics. Salms. Saviesa*, Barcelona, Alpha, 1948, p. 9.

³ *Correo de las letras & de las artes*, dins «La Publicidad», 9-X-1912 (sense signar).

⁴ *Apud* J. MEDINA *Carles Riba (1893-1959)*, Barcelona, PAM, 1989, vol. I, p. 30.

⁵ C. RIBA, *Càntic dels Càntics. Llibre de Rut*, Barcelona, La Revista, 1918, p. I.

com en aquells anys també traduïa la poesia de Safo, de Shakespeare o de Goethe, entre altre autors.

Poesia, doncs, però especialment poesia amorosa. Perquè l'amor era el *pensiero dominante* d'aquell jove poeta barceloní que, amb encara no setze anys, ja escrivia versos a una noia que veia passar sovint pel Portal de l'Àngel i de qui va encaterinar-se, la Pepita Vila; fins que el 1912 els seus poemes amorosos passarien a tenir una nova destinatària: la també poeta Clementina Arderiu, de qui es va enamorar en veure-la en uns Jocs Florals i amb qui a l'últim es casaria. No pot sorprendre, doncs, que Riba veiés el primer versicle del *Càntic*, «Que em besí ell amb els besos de la seva boca!...», com «una ribera de desig» que duïa cap a la «gran tempesta de l'amor»⁶.

Ara bé: la poesia amorosa que escrivia el Riba que llavors tot just sortia de l'adolescència poc tenia a veure amb la del *Càntic dels Càntics*, una obra de tema amorós però amb un caire clarament eròtic. Justament la interpretació d'aquest llibre bíblic suscitava i suscita encara polèmica, bo i oscil·lant entre l'exegesi literal i l'al·legòrica. D'aquí ve que el nostre jove escriptor, curant-se en salut, després de proclamar al pròleg de la traducció la seva esmentada «pura intenció lírica», afegia: «Però com que la mateixa literalitat nua és un perill en un llibre del qual la delicada natura ha estat objecte de tan vives controvèrsies, entusiastes i greus, val a dir, per bé que no hi han mancat darrerament opinions barroeres o cíniques, el traductor creu necessari d'escriure en el llindar la seva submissió a la doctrina constantment i unànimement sostinguda per l'Església Romana, depositària legítima dels llibres canònics, i entre ells del *Càntic* de Salomó»⁷.

I tot seguit reproduïa uns quants passatges del reconegut teòleg llenguadocià Fulcran Vigouroux (1837-1915), autor de diverses obres d'exegesi i divulgació de la *Bíblia*, incloent-hi una edició de *La Sainte Bible polyglotte* (1897), en la qual combatia les acusacions d'obscenitat adreçades al *Càntic* mitjançant arguments històrics. Aquests mateixos passatges de Vigouroux serien reproduïts per Frederic Clascar al pròleg a la seva versió del *Càntic*, publicada per l'Institut de la Llengua Catalana uns dos mesos després de la de Riba.

⁶ C. RIBA, *Obres Completes*, vol. 2, *Crítica 1*, a cura d'E. Sullà, Barcelona, Edicions 62, 1985, pp. 64-65; es tracta de l'article *Les comparacions del "Càntic dels Càntics"* (1918).

⁷ C. RIBA, *Càntic dels Càntics*, cit., p. I.

No és en la suposada obscenitat d'aquest llibre de l'Antic Testament on s'originaria la fascinació que suscitava a Riba, sinó en el «terrible problema» que li suscitava: el de la sinceritat de l'expressió amorosa⁸. Perquè li feia l'efecte que l'autor del poema hebreu havia aspirat a «la seva màxima sinceritat», com provaria el fet que en els seus versicles «es conté la mateixa presència corpòria, viva i lliure de l'amat i l'amada, en tota la plenitud [...] / L'amada i l'amat reals i concrets, quotidians, gosaríem dir»⁹. I, consegüentment, l'amor hi és expressat de forma directa i nua, és representat en la seva realitat immediata, en tota la seva intensitat i en tot el seu apassionament.

Ara: aquest tipus d'expressió per a la qual ni la sinceritat ni el pudor resulten conflictius, es pot trobar en l'antiga poesia hebraica, però no el trobaríem pas, per exemple, en els clàssics grecollatins; perquè a aquests, precisava Riba, a l'hora de parlar poèticament de l'amor els movia un instint d'art que els duia a exercir un cert control intel·lectual sobre les seves acurades creacions: «el poeta grec fou un intel·lectualitzador, fou un artífex que construï mesurats bastiments de paraules»¹⁰, mentre que, ben altrament, la passió havia estat l'únic estímul i l'únic motor de l'expressió amorosa en l'autor del *Càntic dels Càntics* –o de la representació del dolor, el penediment, etc., en el dels *Salms*¹¹.

Els poemes amorosos del jove Riba, concretament les *Estances*, no cal dir que se situaven a la banda de la intel·lectualització, la qual cosa en el fons era una «sapiientíssima marrada» en l'expressió de l'amor per evitar que la pròpia sinceritat i el propi pudor s'hi veiessin compromesos¹². Dit altrament: era una de «tantes defenses» com té la sinceritat «per guardar-se d'aventures»¹³. Una defensa a la qual s'agafava volgutament el jove Riba, el més influït per Eugeni d'Ors, que desconfiava de les passions descorrades i enarborava «la nostra estètica d'ordre i de pur contorn dins una llum serena, en què la intel·ligència governa els objectes i les imatges»¹⁴. Però aquest primer Riba ja deixava lleument entreveure el poeta més

⁸ C. RIBA, *Obres Completes*, cit., vol. 2, p. 64.

⁹ C. RIBA, *Obres Completes*, cit., vol. 2, p. 64.

¹⁰ C. RIBA, *Obres Completes*, cit., vol. 2, p. 119; article *Els Salms penitencials* (1919).

¹¹ Veg. J. MALÉ, *Carles Riba i el Noucentisme. Les idees literàries* (1913-1920), Barcelona, Edicions de la Magrana, 1995, pp. 246-248.

¹² C. RIBA, *Obres Completes*, cit., vol. 2, p. 64.

¹³ C. RIBA, *Obres Completes*, cit., vol. 2, p. 65.

¹⁴ C. RIBA, *Obres Completes*, cit., vol. 2, p. 65.

abrandat i vital que anys després escriuria *Salvatge cor*, com reflecteixen les paraules amb què tancava l'article que va dedicar al *Càntic dels Càntics*: «Però no podem estar-nos d'aplaudir que, almenys una vegada, segles i segles enrere, fos dit, victoriosament i d'una vegada per sempre, el poema de la sinceritat d'amor arravatada i nua, mostrant –no *explicant*– tot el que d'esperit té la nostra carn, i com l'amor habita en ella»¹⁵.

2. «L'amor no cau mai» (1Co 13, 8)¹⁶

L'amor expressat en el *Càntic dels Càntics*, l'amor més humanament elemental, és el que trobem representat, amb altres procediments poètics –com hem vist– i sota aspectes diversos, a les *Estances* del jove Riba. I també a *Tres suites* i als poemes de *Del joc i del foc* escrits abans del final de la Guerra Civil. I és el que retrobarem a *Salvatge cor* ja a la postguerra. Només que en aquesta obra la seva significació tindrà un abast més transcendent perquè el poeta haurà passat la terrible experiència personal de la guerra i l'exili, i la pregonera experiència poètica de les *Elegies de Bierville* (simultània a la d'alguns poemes de *Del joc i del foc* escrits després de la guerra).

Dins les *Elegies*, és al tercer poema on apareix per primera vegada el concepte que ens ocupa. Composta a l'exili, poc després d'un viatge per Irlanda i Anglaterra amb la seva muller, l'elegia està dedicada a una parella de joves amics acabats de casar a Londres –«dos enamorats juvenils»¹⁷–, el record dels quals va dur el poeta a tractar el tema de l'amor, encara entre els amants, entès aquí com una voluntat obstinada d'estimar que ha d'imposar-se per damunt de qualsevol risc –i prou riscos que es vivien a l'exili i a la postguerra.

Però en poemes com el cinquè i, especialment, el sisè del llibre l'amor pren una significació més profunda, perquè Riba el vincula amb l'experiència personal que relata a les *Elegies de Bierville*: la del viatge interior d'un home a la recerca dels seus orígens essencials i de la seva transcendència. Si a la cinquena elegia el poeta ens representa el retorn a la seva

¹⁵ C. RIBA, *Obres Completes*, cit., vol. 2, p. 65.

¹⁶ Veg. J. MEDINA, *Carles Riba (1893-1959)*, cit., vol. II, p. 87.

¹⁷ C. RIBA, *Llibres de poesia. Amb tots els comentaris del poeta*, edició i textos establerts per J. Malé, Barcelona, Edicions 62, 2019, p. 229.

«ànima com a una pàtria antiga»¹⁸, a la sisena el seu capbussament ànima endins el duu, en una mena de regressió, cap a la infantesa i fins cap a un estadi anterior i primigeni, cap a una «primera innocència»; una innocència a la qual, diu, també s'arribaria a través de l'amor, concretament de l'acte i l'èxtasi amorosos (gràcies als quals som engendrats), malgrat que els amants no n'arribin a prendre consciència¹⁹.

En aquesta sisena elegia es posa de manifest la pregona significació que Riba atribuïa a l'experiència física de l'amor, com també es palesarà a *Salvatge cor*. Un amor que, alhora, començava a prendre un sentit cristià perquè, com hem vist, era una altra de les vies per accedir a aquella «primera innocència», al costat del viatge ànima endins, «somni per somni avall»²⁰, al terme del qual al poeta se li revelava la presència de Déu. Trobava, així, Déu, cristianament, tant a l'origen de la vida (en la creença que realitzar-se un mateix és realitzar la idea que Déu ha projectat de cadascú) com al final, en la futura mort, perquè l'esperança en la redempció divina donaria sentit a tots els actes de la vida, que tindrien la seva finalitat última en la transcendència (la salvació).

Ara: aquest Déu de les *Elegies* al qual també es podia arribar a través de l'amor és, fonamentalment, el Déu del Nou Testament. Mentre escrivia els poemes a l'exili, Riba es va posar a estudiar l'obra de Blaise Pascal i va traduir al castellà un assaig biogràfic sobre el pensador francès escrit per un autor rus, Dmitry Merejkovski (Dmitrij Sergejevič Merežkovskij)²¹. Va ser segurament aleshores que va descobrir una frase dels *Pensaments* que li va produir una fonda impressió, malgrat que no la citaria fins uns anys després, al pròleg a *Esbós de tres oratoris* (1957): «Jesucrist és el veritable Déu dels homes»²². En Jesús devia pensar Riba quan a l'onzena elegia expressava poèticament la transformació que li havia suposat la revelació

¹⁸ C. RIBA, *Llibres de poesia*, cit., p. 222; dins el *Prefaci a la segona edició* (1949).

¹⁹ C. RIBA, *Llibres de poesia*, cit., p. 502; dins la *Presentació d'una lectura de les "Elegies de Bierville"* (1956). Veg. E. SULLÀ, *Una interpretació de les "Elegies de Bierville" de Carles Riba*, Barcelona, Empúries, 1993, pp. 96-111; J. MALÉ, *La poesia de Carles Riba*, dins C. RIBA, *Cor delatat. Antologia poètica comentada*, a cura de J. Malé i C.-J. Guardiola, Barcelona, Educaula, 2010, pp. 38-39.

²⁰ C. RIBA, *Llibres de poesia*, cit., p. 233.

²¹ Veg. C.-J. GUARDIOLA, *Cartes de Carles Riba IV: Apèndix 1916-1959*, Barcelona, IEC, 2005, pp. 168 i 185; J. MEDINA, *Carles Riba (1893-1959)*, cit., vol. I, pp. 405-408.

²² C. RIBA, *Llibres de poesia*, cit., p. 372.

de la divinitat a l'inici i a la fi de la seva aventura vital: Crist era l'«invisible Vivent» que, d'una banda, «havia en mi renascut del seu cel, amb el germen / més preservat del meu cast fantasieig pueril», i que, d'altra banda, ja en la maduresa, «completava el meu compte / de sofriment terrenal amb el seu propi diví; / fins que *tot* fos amor»²³. Aquest amor al qual tot hauria de reduir-se constituïa l'essència del missatge de Jesucrist, com recorda l'evangelí de sant Joan (13, 34): «Us dono un manament nou: que us estimeu els uns als altres tal com jo us he estimat»²⁴.

L'amor era, doncs, per a Riba, l'únic que podia donar sentit a l'existència, perquè —com escrivia a Carles Cardó el 26 de febrer de 1942, encara des de l'exili— «sense la caritat», que en grec vol dir amor, «ni salvació personal ni col·lectiva». I afegia: «Tinc clavades al cor unes paraules de sant Pau als Corintis: “L'amor no cau mai.”. Us dic, gairebé en confessió, que voldria esdevenir digne de prendre-les per lema»²⁵. Són unes paraules que l'escriptor es va endur literalment a la tomba, perquè va voler que fossin l'epígraf gravat a la seva estela sepulcral.

3. «Déjame y tomaré fuerzas antes que vaya y perezca» (Sl 39, 14)²⁶

Com apuntava abans, la concepció transcendent i cristiana de l'amor expressada a les *Elegies* la retrobarem a *Salvatge cor*; per exemple, als dos darrers versos del setè sonet: «Vivim de mort, i no ens és grat; / morim d'amor, i no s'hi pensa»²⁷. Això és: viure és fer camí ineluctablement cap a la mort, malgrat que no ens plagui; però només l'amor pot donar sentit al terme final del nostre camí i, alhora, a la nostra vida sencera, malgrat que sovint no en prenguem consciència.

²³ C. RIBA, *Llibres de poesia*, cit., p. 245; veg. C. MIRALLES, *Lectura de les “Elegies de Bierville” de Carles Riba*, Barcelona, Departament de Filologia Grega de la Universitat de Barcelona i Curial, 1979, p. 17.

²⁴ *La Bíblia*, traducció interconfessional, Barcelona, Associació Bíblica de Catalunya, Ed. Claret i Societats Bíbliques Unides, 1993; veg. E. SULLÀ, *Una interpretació de les “Elegies de Bierville”*, cit., p. 243.

²⁵ C.-J. GUARDIOLA, *Cartes de Carles Riba II: 1939-1952*, Barcelona, Edicions de la Magrana, 1991, p. 210. A la carta citada, Riba escriu en grec els mots de sant Pau, però n'hem transcrit la traducció catalana que ell mateix en va fer dins el seu propi testament; veg. J. MEDINA, *Carles Riba (1893-1959)*, cit., vol. II, p. 87.

²⁶ Veg. C.-J. GUARDIOLA, *Cartes de Carles Riba II*, cit., p. 235.

²⁷ C. RIBA, *Llibres de poesia*, cit., p. 337.

Hi ha un altre tema recurrent a *Salvatge cor*, estretament lligat amb el de l'amor i també d'ascendència cristiana: el de l'esperança. Ja era present a les *Elegies de Bierville*, obra que representava una autèntica professió de fe per part de Riba; no és casual, en aquest sentit, que *Déu* sigui l'última paraula que hi apareix, la que clou la onzena i darrera elegia, si deixem de banda l'endreu final i les notes. Sobre aquesta elegia, Riba comentava per carta a Carles Cardó: «per respecte no [l']he gosat titular el meu Cant Espiritual –¿tot i que ho és?»²⁸. S'ho preguntava pensant, de ben segur, en «cants espirituals» com el de Joan Maragall i el d'Ausiàs March, en què els poetes s'acaren amb Déu i afronten el problema de la salvació i la transcendència. Riba mateix responia a la pregunta que es feia en la carta a Cardó: «No, sento que *no pot ésser-ho encara*»²⁹. Perquè les *Elegies* reflectien l'experiència de la redescoberta de la Divinitat dins la pròpia ànima i la conquesta de la fe. Però aquest procés interior encara havia de tenir una darrera fase: la de l'acarament del poeta amb el seu Déu, que implicava plantejar-se el tema de l'esperança en la salvació.

Quan ja havia enllestit les *Elegies* –les onze de la primera edició–, Riba, encara en l'exili francès, es va posar a llegir els *Salms*. Ho va fer en l'única edició de la *Bíblia* que aleshores tenia a mà: la clàssica castellana de Cipriano de Valera (de 1602, profusament reeditada), que «me'ls feia descobrir poèticament, amb una passió indicible»³⁰. Aquesta lectura va coincidir, en el temps, amb una carta que va enviar-li el polític republicà exiliat a Montpeller Humbert Torres, pare del poeta Màrius Torres, amb uns quants poemes del seu fill. I els poemes van motivar una carta de Riba adreçada al poeta lleidatà, datada el 7 de maig de 1942, amb tot de comentaris. Concretament, sobre uns versos de Torres que tractaven el tema de la relació amb Déu: «Els poemes de vostè», li escrivia, «són els d'una solitud on Déu i la Seva acció i les Seves criatures són presents. [...] Un home s'entén amb la Realitat Última per una mena de pacte de confiança i acceptació d'una banda, cap abús de força per l'Altra.» I més endavant ho lligava amb el motiu de l'esperança: «Malgrat que el dolor temptava a la brillant resistència desesperada, l'home sembla haver reeixit a fer de la seva acceptació una millor transacció, a base justament de l'esperança»³¹.

²⁸ C.-J. GUARDIOLA, *Cartes de Carles Riba II*, cit., p. 210.

²⁹ C.-J. GUARDIOLA, *Cartes de Carles Riba II*, cit., p. 210.

³⁰ C.-J. GUARDIOLA, *Cartes de Carles Riba II*, cit., pp. 245-246.

³¹ C.-J. GUARDIOLA, *Cartes de Carles Riba II*, cit., p. 234.

En aquests poemes, doncs, Torres mostrava, respecte a Déu, una actitud de «confiança» –que vol dir fe. I malgrat que el dolor –tan present en la seva vida i la seva poesia– el podia haver dut cap a la desesperació, acceptava la seva situació vital en tant que la fonamentava en l'esperança –que vol dir la creença en la salvació. Però Riba també comentava uns altres versos en què el poeta, en contrast, es debatia i mostrava una certa resistència a aquella acceptació. Només que l'actitud d'«infinita discreció» amb què es resistia duia Riba a fer la següent contraposició: «és això ben altra cosa que el crit furiós de David (psalm 39), un dels més terribles de tota la perennitat de l'home i com un desafiament o provocació, jo diria, des del pecat i el sofriment». I citava el versicle 14 d'aquell salm en la versió de la *Bíblia* de Valera: «Déjame y tomaré fuerzas antes que vaya y perezca»³².

Aquest versicle va fascinar tant Riba que va tornar a citar-lo dos mesos després en una carta a Carles Cardó³³, el copiaria també en el seu carnet de notes³⁴ i, encara, hi faria referència en un pròleg de 1953 (a un llibre de Ricard Permanyer), escrit després de la publicació de *Salvatge cor*³⁵. El que resulta més curiós és que la interpretació que en feia Riba era deguda a la traducció no del tot fidel de la *Bíblia* castellana. Cardó, en la seva carta de resposta, traduïa ell mateix el versicle així: «Gira l'esguard de mi, que jo respiri – Abans d'anar-me'n per no ésser més»; i en feia la següent interpretació: «El sentit és que Déu decanti d'ell [del salmista] l'esguard escrutador i acusador perquè la mort no el sorprengui sota la seva cremor eternament desoladora»³⁶.

El salm 39 és, essencialment, una súplica a Déu en què, admesa la insignificança de la vida –«la meva vida, davant teu és un no-res. / L'home dura tant com un respir»–, el salmista exclama enfront la seva ineludible fi: «I ara, Senyor, quina esperança em queda? / Jo confio en tu!», i li

³² C.-J. GUARDIOLA, *Cartes de Carles Riba II*, cit., p. 235.

³³ C.-J. GUARDIOLA, *Cartes de Carles Riba II*, cit., pp. 245-246.

³⁴ C. RIBA, *Obres Completes*, vol. IV, *Crítica 3*, a cura d'E. Sullà i J. Medina, Barcelona, Edicions 62, 1988, p. 341.

³⁵ C. RIBA, *Obres Completes*, vol. III, *Crítica 2*, a cura d'E. Sullà i J. Medina, Barcelona, Edicions 62, 1986, p. 335; el pròleg es titula *D'una carta a Ricard Permanyer* (1953).

³⁶ A. MANENT, *La correspondència entre Carles Riba i Carles Cardó arran de les "Elegies de Bierville"*, dins *In memoriam Carles Riba (1959-1969)*, Barcelona, Institut d'Estudis Hel·lènics, Departament de Filologia Catalana - Editorial Ariel, 1973, p. 249.

demana que no el castigui per les seves mancances³⁷. En la traducció del versicle 14 de Cardó –semblant a la de les actuals bíblies catalanes–, les paraules del salmista són un prec a Déu perquè aparti la vista d'ell i pugui trobar alleujament (recuperar l'alè) abans de finir. En la versió de Valera, en canvi, Riba hi veia –com deia a la carta a Torres– «un crit furiós, [...] com un desafiament o provocació» cap a Déu: el que era només un desviar els ulls del salmista aquí esdevenia un definitiu i taxatiu «Déjame», un complet abandó per part de Déu; però un abandó que tenia com a conseqüència, en l'home, no pas una actitud de desistiment, ans un coratjós i decidit rearmament de forces («tomaré fuerzas») abans d'afrontar la ineluctable fi.

Riba feia, aleshores, aquesta paràfrasi del darrer versicle del rei David: «O amb Tu i la Teva gràcia, o amb mi sol i la meva feblesa i la mort; però no ja més jo sol amb la meva feblesa i la Teva violència.» I afegia: «Mai no s'ha exigit tan imperiosament la redempció; gairebé per un *chantage*: si Tu no em deixes a mi mateix *salvat*, m'hauràs d'abandonar a mi mateix i tota la meva força jo l'esmerçaré a morir: sàpigues-ho Tu, que no m'has creat per a morir!»³⁸.

El que captivava a Riba d'aquest versicle en la versió de Valera era l'actitud del salmista, en la qual d'alguna manera el poeta encara exiliat es reconeixia. Quan en l'esmentada carta al Dr. Cardó admetia el bé que li feia l'intercanvi epistolar que mantenien en aquells moments difícils, afegia que, amb tot, preferia «sortir del bon diàleg, no consolat, sinó, en tota la plenitud del terme, confirmat, altra vegada cap a l'absència de consol, cap a l'avidesa i la impaciència. Pertanyo més aviat a la classe dels violents i imperiosos»³⁹. Del carteig amb Cardó, doncs, Riba no en sortia consolat, això és, amb esperança, sinó impacient, perquè, després d'una guerra i de l'exili estant, se sentia entre els qui «han fet l'experiència tràgica de la vida, els qui, *un instant sol que sigui*, han sentit haver-ho perdut tot, àdhuc l'esperança»⁴⁰.

La classe dels «violents i imperiosos» serien els qui, havent perdut l'esperança, amb tot reclamaven imperiosament la salvació. Com el salmista de Valera, o com l'Ausiàs March del «Cant espiritual», el poeta d'«ànima

³⁷ *La Bíblia*, cit., Sl 39, 6-9.

³⁸ C. RIBA, *Obres Completes*, cit., vol. IV, p. 341.

³⁹ C.-J. GUARDIOLA, *Cartes de Carles Riba II*, cit., p. 245.

⁴⁰ C.-J. GUARDIOLA, *Cartes de Carles Riba II*, cit., p. 246.

orgullosa i violenta»⁴¹ que Riba va associar, en el pròleg de 1953, amb l'esmentat versicle del salm 39⁴², i a qui va manllevar els mots amb què va titular la seva obra de 1952, *Salvatge cor*⁴³.

El sentit que Riba donava a l'expressió d'aquest títol no el trobaríem en el poema de March d'on la pren (el LXVIII), sinó en un dels propis sonets ribians: «Hercules Oetaeus». N'és el referent el protagonista de la tragèdia de Sòfocles *Les dones de Traquis*, de la qual Riba n'acabava de publicar una traducció⁴⁴. El poema representa els instants finals de la vida de l'heroi, Hèrcules, quan creia arribada l'hora del repòs havent acabat els seus treballs, però a causa de l'engany del centaure Nessos resulta mortalment emmetzinat. El seu darrer acte serà llançar-se a la pira que ell mateix aixeca i encén al cim del mont Eta. El que interessava a Riba de *Les dones de Traquis* és que, tot i que la llegenda –coneguda pels espectadors grecs– contava que l'heroi era immediatament acollit al cel per Zeus, el seu pare, en la peça de Sòfocles no es fa cap esment a aquesta ulterior salvació: «almenys ell [Hèrcules] no hi compta», comentava el traductor⁴⁵; i l'obra acaba amb el personatge cremant dins la pira, sense cap apoteosi final.

Dit altrament: a la tragèdia sofocliana, l'heroi afronta l'instant extrem de la seva vida des d'una radical absència d'esperança, i l'acte de llançar-se al foc abans de sucumbir no vol sinó representar l'acceptació del seu destí des d'una darrera i heroica afirmació de si mateix com a home i ésser mortal. Una actitud decidida i violenta que motivava, dins el sonet ribià, que Hèrcules fos qualificat de «salvatge cor». I una actitud amb la qual Riba podia sentir-se identificat, com s'hi sentia amb la del salmista de Valera: perquè, proclamada la seva fe cristiana, amb tot afrontava el seu destí, la seva fi, no pas abandonant-se a una esperança que li donés per segura la salvació, ans no comptant-hi per endavant. L'home que havia patit l'exili amb la seva família, que havia arribat a perdre, ni que fos un sol instant, l'esperança, es reafirmava a si mateix i gosava reclamar amb

⁴¹ C. RIBA, *Obres Completes*, vol. IV, cit., p. 188; és una *Nota a una edició d'Ausiàs March* (1948).

⁴² C. RIBA, *Obres Completes*, cit., vol. III, p. 335.

⁴³ Veg. J. MALÉ, *Carles Riba i el "Cant espiritual" d'Ausiàs March*, dins «Reduccions», LXXII, 2000, p. 72.

⁴⁴ J. MALÉ, *Sòfocles i Carles Riba. A propòsit de "Salvatge cor"*, dins «Ítaca. Quaderns Catalans de Cultura Clàssica», IX-X-XI, 1995, pp. 184-190.

⁴⁵ C. RIBA, *Nota preliminar*, dins SÒFOCLES, *Tragèdies*, vol. I, trad. de C. Riba, Barcelona, Fundació Bernat Metge, 1951, p. 51.

impaciència la seva salvació, en la qual volia creure. Perquè només així tindrien sentit tots els actes de la seva vida, que «[prendrien] valor en vista del fi suprem»⁴⁶.

4. «Ves, ven tot el que tens i dona-ho als pobres, i tindràs un tresor en el cel» (Mt 19, 21)⁴⁷

Un altre tema de reminiscència cristiana present a les *Elegies de Bierville* és el de la generositat. És al·ludit al darrer vers de la segona elegia, la dedicada a Súnion, quan el poeta a l'exili, havent-se comparat al «temple mutilat» i en runes, pren consciència de quina és «la força que el salva [al temple i a ell] als cops de la fortuna»: la de ser «ric del que ha donat, i en sa ruïna tan pur»⁴⁸. Hi ha una clara referència, en aquesta elegia, a la permanència dels valors morals i culturals de la cultura clàssica, representada pel temple, i de la qual Riba es podia considerar partícip en tant que humanista⁴⁹. Però també hi ha la idea cristiana que no és la possessió de béns materials el que dona la riquesa, sinó, inversament, el fet de desprendre-se'n, de donar-ho als que ho necessiten. És ric el qui no té res perquè ho ha donat tot als altres, el que practica la caritat i la generositat; i, aplicant-ho al cas concret de Riba, el qui treballa i crea també per als altres: «Som esclaus del que hem donat? No: això només pot dir-ho un avar, un pobre d'ànima. Som lliures –i creadors– pel que donem»⁵⁰.

A *Salvatge cor*, aquest tema apareix vinculat amb l'amor. Concretament, al primer sonet, als versos 3-4: «el cor vol més, vol en excés, / i en el do rebut es degrada»⁵¹; això és: l'anhel d'estimar del cor no té límits, excedeix la seva pròpia mesura, i l'amor autèntic, el que no es degrada, és el purament desinteressat, el que no demana rebre res a canvi.

Totes aquestes idees relacionades amb el concepte de generositat seran represes per Riba als darrers anys de la seva vida, en recrear poèticament dues figures dels Evangelis: Llätzer i el Fill pròdig, protagonistes dels dos

⁴⁶ C.-J. GUARDIOLA, *Cartes de Carles Riba II*, cit., p. 246.

⁴⁷ *La Bíblia*, cit.

⁴⁸ C. RIBA, *Llibres de poesia*, cit., p. 228.

⁴⁹ Veg. E. SULLÀ, *Una interpretació de les "Elegies de Bierville"*, cit., pp. 68-69; i C. MIRALLES, *Lectura de les "Elegies de Bierville"*, cit., p. 43.

⁵⁰ C. RIBA, *Obres Completes*, vol. IV, cit., p. 335; anotació del *Carnet de notes*.

⁵¹ C. RIBA, *Llibres de poesia*, cit., p. 331.

darrers poemes d'*Esbós de tres oratoris* (1957). Uns poemes que no pretenien ser simples versificacions o poetitzacions d'uns episodis bíblics. Com comentava el mateix Riba en relació amb la paràbola del Fill pròdig: «Posar-la simplement en vers, afegint-hi decorativament un pintoresc de detalls, és a dir, realitzant-la narrativament, seria ridícul: el lloc per a aquestes paràfrasis de la piadosa bona fe és la fulla parroquial o el sermonet (o el sermonàs)»⁵². Ben altrament, aquests oratoris basats en figures evangèliques havien de servir-li per tractar uns quants temes vinculats –com avançava al pròleg– «a experiències originals meves», a preocupacions vitals i religioses que aleshores l'ocupaven⁵³. Entre les quals hi havia l'esmentada noció de la generositat.

En el cas del poema de Llätzer, aquest tema apareix tan sols al final⁵⁴. Riba no se cengeix a l'episodi de la resurrecció tal com el relata l'evangeli de sant Joan, ans recrea una antiga llegenda, recollida al cant XI del poema *Mireia* de Mistral, segons la qual, després de la mort de Crist, Llätzer havia estat dut en vaixell fins a Provença. L'oratori consisteix, aleshores, en una llarga conversa entre el ressuscitat, que explica l'experiència del seu retorn a la vida, i un naufrag a qui denominen l'Africà. El poeta hi contraposa la visió de la vida i de la mort del primer, que ha estat salvat per Jesús i té fe, amb la del segon, un pagà descregut que només gràcies a la pròpia voluntat ha aconseguit de sobreviure als infortunis i escapar-se de la mort. Però aquesta aparent oposició entre el qui ha estat tocat per la Gràcia i el qui n'és del tot aliè, a l'últim convergeix en un comú denominador, manifestat per Llätzer: en darrera instància, tot depèn del cor de cadascú. El cor entès no sols com a facultat d'estimar i de sentir («L'enyor, la por, la follia l'habiten»), sinó també amb una dimensió espiritual, com a dipositori d'una saviesa de la qual l'home no és conscient («sap més que no sabem sabut») i que és activa en tothom, sigui o no creient. És pel cor que, en darrer terme, ens fem a nosaltres mateixos i vivim la vida lliurement, i és per ell que, si de cas, ens salvarem: un cor, diu el poeta, que «salva donant més que no

⁵² C.-J. GUARDIOLA, *Cartes de Carles Riba III: 1953-1959*, Barcelona, Edicions de la Magrana, 1993, p. 185.

⁵³ C. RIBA, *Llibres de poesia*, cit., p. 369.

⁵⁴ Veg. E. SULLÀ, *Lectura de "Llätzer el ressuscitat", de Carles Riba*, dins *New frontiers in hispanic and luzo-brazilian scholarship. Como se fue el maestro. For Derek W. Lomax in memoriam*, T.J. Dadson, R.J. Oakley and P.A. Odber de Baubeta eds., Lewiston, Edwin Mellen, 1994, pp. 385-410; J. MALÉ, *La poesia de Carles Riba*, cit., pp. 47-51.

vèiem rebut»⁵⁵. Aquí reapareix la idea de la generositat, ara entesa en un sentit més transcendent i «vital», perquè implica que en el fet de donar i de donar-se als altres, sense esperar rebre res a canvi, es pot trobar la salvació.

Aquest tema de la «generositat vital» pren més rellevància en l'oratori «El fill pròdig»⁵⁶. Riba segueix i desenvolupa la paràbola tal com és relatada al capítol XV de l'evangeli de sant Lluç, especialment a la primera part del poema (la conversa entre el pare i Isrofel, el fill, abans que aquest no marxi), a la tercera (la vida disbauxada del jove), a la cinquena (el període que ha de pasturar porcs) i a la sisena (el retorn a casa i el perdó del pare). Però, a banda que en totes aquestes parts introdueix situacions noves (com la conversa amb la mare en la darrera), afegeix dos altres episodis a la paràbola. A la segona part, un diàleg entre Isrofel i Nicodem (el fariseu que es va fer amic i seguidor de Crist, segons que relata l'evangeli de sant Joan) permet plantejar els dos possibles camins a seguir pel jove: el de la renúncia, la caritat i la generositat predicades per Jesús, o el de construir lliurement la vida aprofitant-ne tots els dons i tots els gaudis, és a dir, dilapidar-la amb goigs –una «vida externa», com el mateix Isrofel admet, i que finalment tria⁵⁷.

El tema de la generositat és encara més present a la tercera part, la que il·lustra la vida disbauxada del jove, especialment quan el poeta el representa regalant, al costat de la seva amant, les monedes obtingudes amb el joc. És, aquesta, una falsa generositat, posada encara més de manifest quan el pròdig llança la darrera moneda guanyada a un esclau i aquest li retreu els diners amb què havia estat venut i li mostra la seva condició d'home no lliure i sense res. Aleshores Isrofel, que gaudeix de llibertat i béns, recorda el missatge de Jesús, un missatge que convidava al renunciament, i és quan pren consciència de la seva culpa.

El renunciament l'iniciarà a la quarta part de l'oratori, l'altre episodi afegit per Riba a la paràbola evangèlica, en què ens representa la relació amorosa clandestina d'Isrofel amb Peitho, una verge «consagrada a un déu misteriós». Com que la verge s'ha de mantenir pura, ambdós han de renun-

⁵⁵ C. RIBA, *Llibres de poesia*, cit., p. 396.

⁵⁶ Veg. E. SULLÀ, *Una lectura d'«El fill pròdig» de Carles Riba*, dins *Actes del III Simposi Carles Riba*, a cura de C. Miralles, J. Malé i J. Pujol Pardell, Barcelona, IEC, 2012, pp. 277-299; J. MALÉ, *La poesia de Carles Riba*, cit., pp. 51-57.

⁵⁷ C. RIBA, *Llibres de poesia*, cit., p. 406.

ciar a obtenir cap mena de gaudi de l'amor: el seu ha de ser un amor purament desinteressat, al qual caldrà, finalment, renunciar. I, en fer-ho, diu el poeta, el jove coneixerà «la força» però també «la feblesa» del seu cor⁵⁸.

Abans de deixar la verge, amb la fam a punt d'envair la ciutat, Isrofel li dona una de les dues úniques monedes d'or que li queden. Un acte, ara sí, d'autèntica generositat (no com el de la moneda donada a l'esclau). Una generositat de la qual hi ha una nova mostra a l'inici de la cinquena part del poema, quan el fill pròdig, que aleshores fa de porquerol, comparteix amb un rodamon grec el poc menjar de què disposen. En la conversa que mantenen, el grec li donarà la nova de la mort de Crist; i aleshores Isrofel recordarà la trobada que havia tingut anys enrere amb el Mestre; una trobada que podem identificar amb el passatge dels evangelis sinòptics en què un jove preguntava a Jesús què calia fer per assolir la vida eterna, i aquest li deia: «Si vols ser perfecte, ves, ven tot el que tens i dona-ho als pobres, i tindràs un tresor en el cel. Després vine i segueix-me» (Mt 19, 21; cf. Lc 18, 22 i Mc 10, 21). És en rememorar aquesta crida que Isrofel comprèn la significació de la mort de Crist: el més absolut renunciament i la més gran generositat possible, la de donar-se per complet als altres. Això fa que decideixi retornar a casa.

El darrer cant representa la seva arribada i el perdó patern (a banda de l'enuig del germà, tal com relata l'evangeli de sant Lluc). El nucli de la paràbola bíblica és l'amor del pare, que concedeix al fill esgarriat un perdó incondicional⁵⁹. Riba, però, duu més enllà la història d'Isrofel. D'una banda, fa que el fill no se senti satisfet amb l'acte de ser perdonat, perquè no li pot esborrar la vida que va triar i el buit que li ha deixat, quan hauria pogut seguir el camí de la Gràcia que li indicava Jesucrist. I, d'altra banda, el poeta dona més relleu a l'amor de la mare: un amor pur i desinteressat d'una ànima simple. És a aquest amor que de moment s'acull Isrofel, mentre es disposa a recomençar la seva vida. Perquè vol poder tornar a estimar, però «per a de nou privar-me» si convingués renunciar-hi; i vol tornar a tenir diners, però «per a donar / si invita la Mirada», això és, els ulls de Jesús. Vol poder renunciar i poder donar lliurement. I serà des de la llibertat, i també des de la soledat, que esperarà a sentir un impuls interior –de l'*altre* que hi ha dins seu– que el durà, finalment, a deixar-ho tot i seguir la crida que li havia fet el Mestre aquell cop que van trobar-se.

⁵⁸ C. RIBA, *Llibres de poesia*, cit., p. 410.

⁵⁹ *La Bíblia*, Lc 15, 24, nota f.

D'aquesta manera, Riba situava el seu personatge entre la fe i la llibertat, entre la revelació i la voluntat. I com que en una carta es referia a «aquest altre jo mateix que és Isrofel»⁶⁰, sembla clar que és així com ell personalment se sentia als darrers anys de la seva vida.

5. Més que un llibre

Entre totes les obres de Carles Riba, la darrera que publicà, *Esbós de tres oratoris*, amb els seus tres llargs poemes narratius (*Els tres Reis d'Orient*, *Llàtzer el ressuscitat* i *El fill pròdig*), és la que mostra una més clara influència de la *Bíblia* en tant que pren uns quants dels seus personatges per recrear-los poèticament.

Com hem vist, però, són diversos els passatges bíblics que, al llarg de la trajectòria vital i literària de Riba, van apareixent en els seus escrits; passatges que, per motius ben diversos, van produir en ell una forta impressió i, sobretot en l'etapa de maduresa, el van dur a reflexionar pregonament sobre els seus sentits potencials.

Hi ha un altre llibre que també va acompanyar Riba al llarg de tota la seva vida i amb el qual es va relacionar igualment com a lector, com a poeta i com a traductor: l'*Odissea*. És un fet que Riba va llegir l'una i l'altra obra de jove i ben aviat es va posar a traduir-les: el *Càntic dels Càntics* i el *Llibre de Rut* bíblics, per una banda, i tot el poema homèric, per l'altra. Ara bé: com a poeta, en la seva joventut sols va atreure'l, de la *Bíblia*, el *Càntic dels Càntics*, i més per l'actitud poètica que entreveia en aquesta obra amorosa que no pas per la poesia en si; a diferència de la seva absoluta fascinació per l'*Odissea*, de la qual ja se'n troben ressons a les *Estances*. Una fascinació lligada amb la que sentí pels antics poetes tràgics, sobretot Sòfocles, el qual també va traduir ja en la joventut. Tota la cultura encarnada en l'antiga Grècia, de fet, esdevindrà un marc de referència per a Riba, tant literàriament com biogràficament i també professionalment (com a professor de grec clàssic).

No pot dir-se el mateix de l'antiga cultura hebraica, a la qual sols s'apropà esporàdicament (a diferència, per exemple, de Salvador Espriu). Però tingué sempre a prop els diversos llibres de la *Bíblia*, els quals anà rellegant, especialment a partir de la postguerra, que és quan començà a

⁶⁰ C.-J. GUARDIOLA, *Cartes de Carles Riba III*, cit., p. 258.

escriure la seva poesia religiosa amb les *Elegies de Bierville*. Perquè és aleshores que Riba va plantejar-se la qüestió de la fe –com reflecteix el seu epistolari de l'exili– i es va endinsar en la reflexió sobre els textos sagrats. Sense que això fos obstacle per continuar tenint ben present l'epopeia homèrica, en la segona versió de la qual començà a treballar ja a mitjan anys quaranta.

L'*Odissea* i la *Bíblia*: dos llibres sense els quals no pot entendre's la vida i l'obra de Carles Riba.